

Διεθνές Μαθητικό Συνέδριο

«1160 χρόνια από την έναρξη της Κυριλλομεθοδικής ιεραποστολής»

Βυζαντινά Μνημεία της Θεσσαλονίκης κατά τον 9^ο αιώνα μ.Χ.

Τα ιστορικά πρόσωπα συχνά ντύνονται με πέπλο μυστηρίου. Μαθαίνουμε τα σημαντικά τους επιτεύγματα ή τα ολέθρια λάθη τους, αλλά σπανίως μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε ότι όλοι τους υπήρξαν άνθρωποι με ζωή οργανωμένη σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Άνθρωποι που ίσως περπάτησαν στους ίδιους δρόμους με εμάς, αντικρίζοντας εικόνες και κτίσματα που κι εμείς σήμερα βλέπουμε.

Μιλάμε για τους αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο, τους φωτιστές, όπως αποκαλούνται, των Σλάβων. Σταματάμε συνήθως σε αυτόν τον σπουδαίο τίτλο τους και στο ότι έφτιαξαν το λεγόμενο κυριλλικό αλφάβητο, με τη βοήθεια του οποίου διέδωσαν τον χριστιανισμό στους Μοραβούς.

Αν όμως επιλέξουμε να σταματήσουμε στο γεγονός ότι ήταν Θεσσαλονικείς; Τι έβλεπαν, περπατώντας στην πόλη τους, στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη του 9^{ου} αιώνα;

Ο καθηγητής κ. Ταχιάος σημειώνει ότι τα μεγαλοπρεπή «κτίρια και μνημεία ενέπνεαν ασφαλώς στους Θεσσαλονικείς ένα αίσθημα μεγαλείου και περηφάνιας για την παράδοση και το παρελθόν της σπουδαιότερης σε ευρωπαϊκό έδαφος ελληνικής πόλης» και φαντάζεται τους Αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο να περιηγούνται σε αυτά. Εμείς ας συναντήσουμε τα δύο αδέρφια λίγο πιο έξω, τη στιγμή που βλέπουν μπροστά τους τη Θεσσαλονίκη, σε ένα υποτιθέμενο ταξίδι επιστροφής στη γενέτειρα πόλη.

Το πρώτο που φυσικά βλέπουν μπροστά τους είναι τα τείχη της πόλης, τα οποία θέτουν τα όρια ανάμεσα στο άστυ και τον αγροτικό χώρο, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν την κυρία γραμμή άμυνας απέναντι στις εχθρικές επιδρομές.

Μία βιαστική οχύρωση της πόλης τον 3ο μετά Χριστόν αιώνα για την αντιμετώπιση των Γότθων στηρίχθηκε στην αρχική οχύρωση που έγινε από τον Κάσσανδρο τον 3ο αιώνα προ Χριστού.

Επί αυτοκράτορα Θεοδοσίου, τον 4ο αιώνα μετά Χριστόν, χτίστηκαν στην πόλη επιβλητικά τείχη, των οποίων κατάλοιπα βλέπουμε και σήμερα.

Τα τείχη είχαν μήκος 8 χιλιόμετρα και περιέκλειαν την πόλη από στεριά και θάλασσα σχηματίζοντας ένα τραπέζιο. Στα πεδινά τμήματα, που ήταν πιο ευάλωτα, υπήρχε προτείχισμα και ισχυρές τριγωνικές προεξοχές. Στα ευπρόσβλητα σημεία της πλαγιάς του λόφου φτιάχτηκαν ορθογώνιοι πύργοι.

Φυσικά σε διάφορα σημεία των τειχών υπήρχαν πύλες. Αν υποθέσουμε ότι οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, ερχόμενοι από ανατολικά, μπαίνουν στη Θεσσαλονίκη από την Κασσανδρεωτική πύλη, αντικρίζουν στα δεξιά τους ένα μεγαλοπρεπές περίκεντρο κτίσμα -το μοναδικό στον ελλαδικό χώρο - τη Ροτόντα.

Η Ροτόντα χτίστηκε στις αρχές του 4ου αιώνα μετά Χριστόν από τον Καίσαρα Γαλέριο, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί είτε ως μασωλείο του, πράγμα που δεν συνέβη ποτέ, είτε ως ναός αφιερωμένος στους Καβείρους ή τον Δία, πράγμα πιθανότερο. Σε κάθε περίπτωση στα τέλη του 4ου αιώνα μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό, αφιερωμένο στους αρχαγγέλους. Ακολουθώντας τις τύχες της πόλης και όπως μας θυμίζει ο μιναρές που υψώνεται δίπλα στο κτίσμα, η Ροτόντα έγινε τζαμί το 1590 περίπου. Πέντε χρόνια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, με νόμο του Ελευθερίου Βενιζέλου, λειτούργησε ως "Μακεδονικόν μουσείον". Σήμερα αποτελεί επισκέψιμο μνημείο, στο οποίο μία φορά τον μήνα τελείται Θεία Λειτουργία.

Πόσες φορές άραγε παρακολούθησαν τη θεία λειτουργία στον ναό των Ασωμάτων, όπως λεγόταν, οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος; Τι εντύπωση να τους δημιουργούσαν τα περίτεχνα ψηφιδωτά, τμήματα των οποίων σώζονται και σήμερα; Ειδικά η χωρισμένη σε τρεις ζώνες παράσταση του θόλου;

Λίγα μέτρα πιο κάτω, προχωρώντας πάνω στη Μέση Οδό, τη σημερινή Εγνατία, βρίσκονται ανάμεσα σε άλλους δύο επιβλητικούς ναούς. Στα αριστερά η Αγία Σοφία, η μητρόπολη. Στα δεξιά η Αχειροποίητος.

Αφιερωμένη, όπως και ο ομώνυμος ναός της Κωνσταντινούπολης, στον Χριστό, ο οποίος στην Α΄ Οικουμενική σύνοδο της Νίκαιας το 325 αναγνωρίστηκε ως "Σοφία και Λόγος του Θεού", η Αγία Σοφία της Θεσσαλονίκης λειτούργησε ως μητρόπολη της πόλης μέχρι τα χρόνια της τουρκοκρατίας, οπότε μετατράπηκε σε τζαμί. Ο ναός, όπως σήμερα τον γνωρίζουμε, χτίστηκε μάλλον στα τέλη του 8ου αιώνα, στα χρόνια της εικονομαχίας, πάνω στα θεμέλια μιας παλαιότερης βασιλικής. Η βάση του κτιρίου είναι σχεδόν τετράγωνη, γι' αυτό και η Αγία Σοφία καταγράφεται ως ναός σταυροειδής με τρούλο. Εξαιρετικής τέχνης και ομορφιάς είναι ψηφιδωτή παράσταση της ανάληψης του κυρίου στον τρούλο του ναού, αλλά και το ψηφιδωτό της κόγχης του Ιερού στο οποίο εικονίζεται η Παναγία με τον Χριστό στην αγκαλιά της. Η παράσταση του Χριστού είναι

μεταγενέστερη από αυτήν της Παναγίας. Στη θέση του φαίνεται ότι υπήρχε ένας σταυρός, ο οποίος αντικαταστάθηκε, όταν έληξε η διαμάχη για την προσκύνηση των εικόνων.

Ο μεγάλος ναός της Παναγίας Θεοτόκου βρίσκεται στην ίδια ευθεία, λίγα μέτρα βορειότερα. Η προσωνομία Αχειροποιήτος είναι μεταγενέστερη και συνδέεται με μια εικόνα της Παναγίας δεομένης που υπάρχει στον ναό και η οποία σύμφωνα με την παράδοση δεν πλάστηκε από ανθρώπινα χέρια. Η παλαιοχριστιανική ξυλόστεγη βασιλική χωρίζεται σε τρία κλίτη από δύο σειρές κιόνων με κιονόκρανα που θυμίζουν τα αντίστοιχα κορινθιακά της ελληνικής αρχαιότητας. Χτίστηκε μάλλον το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα, μετά τη Γ΄ Οικουμενική σύνοδο της Εφέσου, η οποία υπερασπίστηκε την Παναγία ως Θεοτόκο απέναντι στον αιρετικό Νεστόριο. Κατά την Τουρκοκρατία ήταν το Εσκή τζαμί, το επίσημο τέμενος των Τούρκων και σε μια επιγραφή χαραγμένη σε κίονα του ναού διαβάζουμε ακόμα «Ο Σουλτάνος Μουράτ πήρε τη Θεσσαλονίκη το 833 (=1430)». Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, ο ναός λειτούργησε ως καταυλισμός προσφύγων.

Πώς θα φαινόταν στους αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο αν έβλεπαν οικογένειες ολόκληρες να ζουν με το υποτυπώδες νοικοκυριό τους μέσα στον ναό της Αχειροποιήτου για χρόνια;

Αλλάζουν οι καιροί, αλλάζουν οι συνήθειες και οι ανάγκες των ανθρώπων. Για τους πιστούς Θεσσαλονικείς, ωστόσο, υπάρχει κάτι που δεν έχει αλλάξει εδώ και είκοσι σχεδόν αιώνες: η αγάπη τους για τον πολιούχο Άγιο, τον άγιο Δημήτριο. Στον τόπο του μαρτυρίου του, βόρεια της ρωμαϊκής αγοράς, χτίστηκε μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων ένας πρώτος μικρός ναός, ενώ έναν αιώνα αργότερα, το 413, οικοδομήθηκε μεγάλη πεντάκλιτη βασιλική από τον έπαρχο του Ιλλυρικού Λεόντιο ως ένδειξη ευγνωμοσύνης στον Άγιο για τη θαυματουργή θεραπεία του. Δύο φορές κάηκε ο ναός, τον 7ο αιώνα και το 1917, στη μεγάλη πυρκαγιά της πόλης, οπότε και πήρε τη σημερινή του μορφή. Τέσσερις σειρές μαρμάρινων κιονοστοιχιών κατά μήκος της βασιλικής χωρίζουν τα πέντε κλίτη. Η στέγη είναι ξύλινη και δεν έχει θόλο, ενώ ο ναός εσωτερικά κοσμεύεται από ψηφιδωτά και τοιχογραφίες.

Αναζητώντας τις επαφές των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου με το σλαβικό στοιχείο, ο καθηγητής κ. Ταχιάος Λέει: «κάθε φορά που πήγαιναν στον ναό του αγίου Δημητρίου είχαν την ευκαιρία να βλέπουν στη βόρεια πλευρά του νότιου τοίχου μια τοιχογραφία με αρκετά ασυνήθιστο θέμα, η οποία θα πρέπει ασφαλώς να τους εντυπωσίαζε». Έφιππος ο βυζαντινός αυτοκράτορας, ακολουθούμενος από έφιππους αξιωματικούς, πεζούς στρατιώτες και τρομαγμένες γυναίκες, τρέχει μέσα σε μια φλεγόμενη πόλη. Πρόκειται για τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό τον Β΄ και η τοιχογραφία αναφέρεται στην άμυνα της πόλης στις επιθέσεις των Σλάβων.

Η περιήγησή μας στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη μαζί με τους αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο, αξίζει να κλείσει με την πανοραμική θέα, που χαρίζει η ανάβαση στον λόφο της πόλης. Εκεί μπορούμε να φανταστούμε τους δύο αδελφούς να προσκυνούν στο καθολικό, τον ναό δηλαδή, της μονής του Λατόμου ή των Λατόμων, όπως ονομαζόταν, πιθανώς από λατομείο πέτρας που υπήρχε στην περιοχή. Σύμφωνα με γραπτή μαρτυρία, ο ναός τον 9ο αιώνα ήταν αφιερωμένος στον Σωτήρα Χριστό. Ιδρύθηκε, ωστόσο, νωρίτερα, τον 5ο αιώνα, πιθανόν από τη Θεοδώρα, κόρη του διώκτη των χριστιανών Μαξιμιανού, δήθεν ως λουτρό. Ο ναός τότε ήταν αφιερωμένος στον προφήτη Ζαχαρία. Το 1921 αυθαίρετα αφιερώθηκε στον Θεσσαλονικέα όσιο Δαβίδ. Παρόλο που ο μικρός ναός που σώζεται σήμερα μας δίνει μικρή μόνο ιδέα του μοναστηριού που υπήρξε κάποτε, στο εσωτερικό του διατηρούνται ψηφιδωτά και τοιχογραφίες, που θεωρούνται από τα σημαντικότερα δείγματα της παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής τέχνης.

Όλα αυτά, όπως και τα μεταγενέστερα βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης έχουν ενταχθεί από το 1988 στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Μέσα από την ενασχόλησή μας με αυτά για τις ανάγκες του συνεδρίου, αποκαλύφθηκαν μπροστά μας οι επάλληλες στρώσεις της πόλης μας και των κτισμάτων της. Για εμάς μέχρι τώρα ήταν τοπόσημα της καθημερινής μας διαδρομής από το σπίτι στο σχολείο μας ή το σημείο συνάντησης με τους φίλους μας για την απογευματινή μας βόλτα. Πλέον μπορούμε να φανταστούμε και τους Αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο μέσα και γύρω από αυτά. Η κίνηση και η ζωή μας γύρω από τα μνημειακά κτίσματα της Θεσσαλονίκης απέκτησε και άλλη διάσταση.

Βιβλιογραφία

Ελληνικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης Π.Π.Φούντα, *Ρωμαϊκά και Βυζαντινά Μνημεία της Θεσσαλονίκης (εργασία μαθητών του Γυμνασίου του Ελληνικού Κολλεγίου)*, Θεσσαλονίκη 1998.

Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου Ε., Τουρτα Α., *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 1997.

Παππά Β.- Νικολαΐδου Μ. – Σαχπατζίδης Χ., *«Ανακαλύπτοντας» τα Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Μνημεία της Θεσσαλονίκης – Μια περιήγηση (ομαδική εργασία μαθητών Καλλιτεχνικού Γυμνασίου Αμπελοκήπων)*, Θεσσαλονίκη 2008.

Ταρνανίδης Ι., *Πτυχές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992.

Ταχιάος Α.-Α., *Κύριλλος και Μεθόδιος*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2001².

Δικτυογραφία

[Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης](#)

[Παλιοχριστιανικά και Βυζαντινά Μνημεία Θεσσαλονίκης](#) και τους εμπριεχόμενους υπερσυνδέσμους για κάθε μνημείο.